

EUGEN KVATERNIK I ČEŠKA POLITIKA 60-TIH GODINA XIX STOLJEĆA

Miroslav Šesták

U vezi s hrvatskom i češkom buržoaskom politikom 60-tih godina može se, prema našoj ocjeni, govoriti o austroslavizmu, naravno, modificiranom u odnosu na godinu 1848—49. osobito time što se kao posljedica političkog poraza revolucije austroslavizam ubrzo počeo razvijati na platformi historijskoga prava, koristeći se konzervativnom teorijom historijsko političkih individualnosti. Glavnu misao predstavljala je ovdje legalna reorganizacija Austrije, dakle, njezino održanje — na osnovi historijskog prava. Ciljem je trebala biti federacija ravnopravnih historijskih državnih cjelina, u kojoj bi imala biti osigurana prava pojedinih »nehistorijskih« naroda. Ovaj modificirani austroslavizam može se s pravom označiti kao austrofederalizam.¹ Ali pored ove »legalne«, »službene« češke i hrvatske politike paralelno je postojao politički program stran austroslavizmu, koji je u suštini poricao zasade legitimnosti i rušio dotadašnji status quo. U vrijeme kada je u Austriji i zapadnoj Evropi kulminirala epoha buržoasko-demokratskih revolucija i kada su se formirale velike nacionalne države, talijanska i njemačka, pojavila se istovjetna ideja o stvaranju samostalne nacionalne češke i hrvatske države, i to izvan granica Habsburške Monarhije, revolucionarnim putem. Nosiocima ove ideje bili su upravo Eugen Kvaternik i češki buržoaski revolucionar J. V. Frič, kojih revolucionarna suradnja u godinama 1863—66. predstavlja specifičan slučaj problematike što je nastala u buržoaskom, nemarksističkom rješavanju nacionalnog pitanja potlačenih naroda. Nastojanje Kvaternika i Friča shvaćamo kao pokušaj revolucionarne varijante rješenja češkog i hrvatskog pitanja.²

---

¹ Usp. napose ove radove: R. A. K a n n, Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie I, Graz/Köln 1964, 44—50, i II, 102, 104—106; J. K o č í, Der Austroslawismus und seine Rolle in der tschechischen Politik, in: L'udovít Stúr und die slawische Wechselseitigkeit, Bratislava 1969, 90 i d.; isti, Karel Havlíček Borovský a počátky austroslavismu, Slovanský přehled 1971, br. 3, 191 i d.; J. Š i d a k, Austroslavizam i Slavenski kongres u Pragu 1848, Historijski pregled 1960, 204 i d.; V. U r f u s, Die Ausprägungen der Idee des historischen böhmischen Staatsrechtes in den sechziger Jahren des 19. Jahrhundert und der österreichisch-ungarische Dualismus, in: Der österreichisch-ungarische Ausgleich 1867, Bratislava 1971, 545 n.; J. H a v r á n e k, Česká politika, konzervativní aristokraté a uspořádání poměrů v habsburské říši v letech 1860—1867, Sborník historický 18, Praha 1970, 67 i d.; V. I. F r e j d z o n, Bor'ba chorvatskogo naroda za nacional'nuju svobodu. (Pod'em osvoboditel'nogo dviženija v 1859—1873 gg. Istorija, ideologija, političeskije partiji), Moskva 1970.

² Usp. M. Š e s t á k, Revoluční spolupráce E. Kvaternika s J. V. Fričem v letech 1863—1864. Z. dějin česko-chorvatských vztahů v období radikálního buržoazně nacionalního hnutí, Rozpravy ČSAV, Praha 1965; isti, Revoluční varianta

Nakon svoga drugog odlaska u izgnanstvo, u srpnju 1863, Kvaternik sve do početka 1864. ne nalazi u Parizu nikakvu potporu za svoj politički rad. Pritištuga i materijalne nedaće. U toj situaciji pomogao mu je J. V. Frič s kojim se po prvi put susreo 8. studenoga 1863. na sastanku Čeha nastanjenih u Parizu, koji su slavili obljetnicu bjelogorske bitke.³ J. V. Frič, revolucionar iz 1848, godinama zatvaran zbog sudjelovanja u tzv. majskoj uroti, emigrirao je 1859. u London. Od 1860—67. živio je u Parizu. Pored svoje bogate publicističke djelatnosti, već po dolasku u emigraciju, povezuje se naročito s poljskom i mađarskom emigracijom. Tada je imao za cilj stvaranje slobodne i nezavisne češke države izvan granica Monarhije. Nakon što je u siječnju 1863. buknuo poljski ustanak, pružila se Friču prilika da razvije široku djelatnost. U vrijeme svojih prvih živih dodira s Kvaternikom Friču je bila povjerena dekretom generalne organizacije inozemnih snaga ustanka briga oko jačanja poljskih oružanih snaga regrutiranjem čeških dobrovoljaca, uključujući i oficire. Istodobno je bio imenovan i članom vojne komisije generalne organizacije.⁴ Od siječnja 1863. god. Frič je često sretao Kvaternika i vodio s njim žive rasprave. U središtu njihove pažnje našlo se osim drugih pitanje hrvatsko-mađarskih odnosa i, konkretno, pitanje Kvaternikove suradnje s mađarskom emigracijom. Dana 17. veljače 1864. Kvaternik je Fričevim posredstvom primio ponudu da otputuje u Italiju i odatle počne svoju revolucionarnu djelatnost koja bi bila sastavni dio velike revolucionarne akcije poljske i mađarske emigracije protiv Austrije, Rusije i Turske, planirane zajedno s talijanskom vladom za sredinu 1864. Idejna baza ovog vojnog savezništva bila je ideja federacije. No, federalističku koncepciju zasnovanu na austroslavizmu Kvaternik i Frič odlučno su odbijali. Prema Kvaterniku, češka narodna politika trebala bi imati slične ciljeve kao i hrvatska politika koju je sam reprezentirao. Česi su dužni da teže prema nezavisnosti češke krune i definitivno se odreknu ideje o austrofilskoj federaciji.

Od 5. ožujka 1864. u toku su, uz Fričovo posredstvo i učešće, intenzivna savjetovanja između Kvaternika i poljskog demokrata pukovnika Z. Miłkowskog. Kvaternik se tada obvezao da će otputovati u Italiju, gdje će mu primarni zadatak biti organizacija hrvatske legije i publicistička djelatnost. Pošto je primio novčana sredstva iz ruku Miłkowskog, otputovao je u službi poljske narodne vlade već 12. ožujka u Turin.⁵

U to vrijeme je Frič izradio dva dokumenta, namijenjena vodećim ljudima poljske emigracije. Uz ostalo, predlagao je da se njegov prijatelj iz god. 1848, J. Podlipský, imenuje vojnim agentom u Italiji. Podlipský je bio emigrant, oficir mađarske legije u Italiji, koga bi »ujedno iskoristili za nadgledanje Kvaternika i djelovanje na češku vojsku u Veneciji«. Frič je dakle htio

---

řešení chorvatské a české otázky v politickém programu a vzájemné spolupráce E. Kvaternika a J. V. Friče v 60. letech 19. století. Sborník historický 19, Praha 1972, 189 i d.

³ V. Kvaternikov Dnevnik, Arhiv Hrvatske u Zagrebu, (Nadbiskupski arhiv), 58 i d.; usp. J. V. Frič, Paměti III, Praha 1963, 153.

⁴ V. Žáček, Česko-polská revoluční spolupráce v 60tých letech 19. století, Česko-polský sborník vědeckých prací I, Praha 1955, 473.

⁵ Usp. poblíže Šesták, Revoluční spolupráce, 29—38; v. H. B a t o w s k i, Dyplomatyczna misja Miłkowskiego w r. 1864, Zeszyty naukowe uniwersitetu Jagiellońskiego, Nr 7, Historia z. 2, 1956, 165 i d.

neposredno povezati češku komponentu svoje akcije s Kvaternikom. O tome svjedoči i drugi dokument, koji je nastao u isto vrijeme: memorandum o češkom pitanju sa stajališta poljske i evropske revolucije. U njemu je sadržan ne samo plan revolucionarne akcije u Češkoj nego i uspostavljanje kontakta ove oružane akcije s Poljacima, Mađarima i Hrvatima. Prema Friču, budućnost Čeha koji imaju »osobito u Hrvatima vjerne i zahvalne saveznike«, leži u »pripajanju podunavskoj konfederaciji i Poljskoj.«⁶ Ali Kvaternikova je aktivnost u Italiji veoma brzo naišla na prepreke. U organizaciji hrvatske legije nije imao uspjeha jer se Italija pribojavala eventualne intervencije Beča. Doduše, uspjelo mu je uvrstiti na stranice lista *Diritto* članke o hrvatskoj problematici, ali redakcija se od njih distancirala i stala na stajalište o vjekovnoj pripadnosti Istre i Dalmacije Italiji. Pun ogorčenja piše on svoju poznatu promemoriju »crvenom princu«, Jérômeu Napoleonu, upućenu također i vodama poljske emigracije, u kojoj je izradio svoju poznatu »teoriju sistema«. U njoj međusobno konfrontira dva neprijateljska i konkurentna velikodržavna sistema — francusko-poljsko-hrvatski nasuprot anglo-talijansko-mađarskom. Česima (kao i Bugarima) pridaje ovdje podređenu ulogu, a učešćem češke kraljevine, koja bi vjerojatno obuhvatila i Slovake i tako se zaštitila od nje-mačke opasnosti, Kvaternik računa tek kao s nadopunom svoga sistema.⁷

Frič je 20. svibnja 1864. doputovao u Turin, prateći izvanrednog izaslanika poljske narodne vlade u inozemstvu Vaclava Przybylskog. Već 21. i 22. svibnja uvjerali su oni Kvaternika da je stav *Diritta* bio osuđen u talijanskim vladinim krugovima i od strane samoga Garibaldija, te da su dogovoreni uvjeti Kvaternikove suradnje s Mađarima. Već slijedećih dana mogli su započeti pregovori o konkretnim mjerama u toku revolucionarnog stvaranja slobodne hrvatske države, koja je trebala nastati kao jedan od rezultata akcije. Simbolički rezultat ovih pregovora, kojima je 22. svibnja prisustvovao i mađarski general Klapka, kao i značajan dokaz tijesne suradnje Kvaternika s Fričem predstavlja skica novoga državnog grba slobodne Hrvatske koji je u tim danima Frič svojeručno izradio. Pažnje vrijedna ideja ove skice je ujedinjenje hrvatskog naroda koji živi u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji sa slovenskim narodom, u samostalnu državu izvan granica Habsburške Monarhije. Radi se o povezivanju zemaljskih grbova Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, u čijem središtu je smješten orao koji predstavlja simbol Slovenaca — prema Kvaterniku »alpskih Hrvata«.⁸

Frič je sudjelovao i u daljnjim savjetovanjima, gdje su bili zacrtani glavni principi administrativne podjele Hrvatske i donijeta odluka o formi i legendi novoga državnoga pečata. Nacrt za pečat je ponovo izradio Frič. Potkraj svibnja bili su utvrđeni i oblici odnosa Hrvatske s inozemstvom i Kvaternikom. Veza s Hrvatskom trebala je biti uspostavljena posredstvom

⁶ V. Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (LAPNP), Archiv J. V. Friče (FA): »Zprawozdanie o robocie czeskiej i slowiańskiej dokad przez moje ręce poszła od 10. III. 1864« (vyúčtování); »Czechy« (memorandum). Usp. Šesták, Revoluční spolupráce, 42—43; Žáček, n. dj. 480 i d.

⁷ Usp. E. Kvaternik, Promemorija princu Jérômeu Napoléonu, ur. dr. F. Bučar, Zagreb 1936. Usp. Šesták, Revoluční spolupráce, 44—46.

⁸ Usp. poblíže Šesták, Revoluční spolupráce, 47—51, i isti, Spolupráce J. V. Friče a E. Kvaternika, Slovanský přehled 1965, br. 1, 5—10.

Čeha preko Biograda, Zadra i Rijeke. Rezultati svibanjskih savjetovanja odrazili su se i u dokumentu koji je 28. svibnja Kvaternik dovršio, dajući mu naslov »Temeljne ustanove o ustrojenju narodne vlade«.⁹

Jedan od glavnih Fričevih zadataka u to vrijeme bila je organizacija protuaustrijskog češkog korpusa. Frič je za zapovjednika odabrao naprijed spomenutog J. Podlipskog. Uz pomoć generala Klapke uključio je Podlipskog u savjetovanja koja su u Turinu bila upravo u toku. Simptomatično je da je već 24. svibnja Frič predlagao Kvaterniku mogućnost uvrštenja nekih Čeha i Podlipskog kao oficira u pripremanu hrvatsku legiju. Frič je jamčio za Podlipskog i već 3. lipnja se taj oficir osobno susreće sa Kvaternikom.

Vrhunac zajedničkih priprema značilo je potpisivanje poljsko-talijanskog savezničkog ugovora između Garibaldija i predstavnika Poljske narodne vlade, na početku lipnja 1864. Taj je ugovor predviđao zajedničku borbu Poljaka, Mađara, Italije i svih ugnjetavanih Slavena protiv zajedničkih neprijatelja, a najvažnijim je bila smatrana Austrija. U vrijeme održavanja ovih pregovora, bio je na otoku Caprera prisutan i Frič, ovlašten od Kvaternika da, pored ostalog, poljskim posredstvom utječe na Garibaldija kako bi osudio stajalište lista *Diritto* s obzirom na pripadnost Dalmacije i Istre. Već 10. lipnja Frič je pismeno informirao Kvaternika da mu »donosi vlastoručnu izjavu Garibaldija protiv *Diritta*« što je za Kvaternika značilo njegovu »prvu diplomatsku pobjedu nad talijanskim intrigama«.¹⁰

Ali, razvoj događaja poprimio je drukčiji tok od onoga koji su predviđali planovi revolucionara. Prije svega, poljski ustanak nezadrživo je slabio. Smitoni planovi emigranata srušili su se u trenutku kad je knez Cuza uništio akciju na rumunjskom terenu, a napose njezino napuštanje od strane Italije. Slom revolucionarnih planova osobito je pogodio Kvaternika koji je od kraja lipnja 1864. ostao u Turinu potpuno osamljen, a nakon otpuštanja iz službe poljskog ustanka (14. kolovoza) još i bez materijalnih sredstava i bilo kakvih jasnijih predodžbi o svojoj političkoj budućnosti. U takvoj teškoj situaciji obraćao se upravo Friču, kao gotovo jedinjoj vezi sa pariškim revolucionarnim središtem. Frič se uistinu angažirao u pitanjima Kvaternikove daljnje suradnje u revolucionarnoj akciji, pomagao mu u materijalnim poteškoćama i zajedno s njim nadao se skoroj obnovi revolucionarnog rada.¹¹

Gorko iskustvo sveopćeg »fijaska« revolucionarne akcije, razočaranje zbog ravnodušnog stava cara Napoleona, jednako tome i duboka svijest da među »prirodne« potencijalne neprijatelje hrvatskoga naroda valja pribrojiti i srodan talijanski i mađarski narodni pokret — to su izvori iz kojih je na kraju 1864. ponikla Kvaternikova zamisao »politiku sam na svoju ruku tjerati«. Značajna potvrda ovog stava je strašću ispunjeno Kvaternikovo pismo Friču od 24. prosinca 1864. U proljeće 1865. Kvaternik je prvi put pokušao da taj svoj stav i praktički ostvari, nakanivši podići ustanak u Dalmaciji i Lici, koji bi se zatim proširio na Vojnu krajinu i ostatak Trojedne kraljevine. Osnovu čitave akcije posebno je izradio uz suradnju Hrvata A. Rakijaša-Urana, s kojim se

⁹ isto; uspr LAPNP, FA.

¹⁰ Usp. Šesták, *Revoluční spolupráce*, 51—53.

¹¹ isto, 58—68. V. LAPNP, FA, E. Kvaternik — J. V. Frič, 1. VII, 12. VII, 15. VIII, 30. VIII, 13. IX, 14. X, 16. XI, 12. XII 1864.

također upoznao češkim posredstvom (Podlipský, Frič i češki mehaničar Kamil Rošer) još u lipnju 1864. U tu svrhu uspjelo je Kvaterniku dobiti omanju financijsku pomoć talijanske vlade.

Odjek njegova plana naći ćemo u njegovoj korespondenciji s Fričem od 24. prosinca 1864.¹² U njoj Kvaternik moli Friča da posreduje kod njegova pariškog izdavača radi isporuke 5 primjeraka njegova djela *La Croatie et la confédération italienne* na adresu talijanskog ministarstva vanjskih poslova koje ga je za to zamolilo. Pažnje vrijedna je također i molba Kvaternika da mu se pošalje pečat hrvatske kraljevine koji je s Fričem i Przybylskim zasnovao i koji su oni dali izraditi još u lipnju 1864. Nije vjerojatno da je Frič bio pobliže upućen u Kvaternikove planove. Ipak, imao je u njima toliko udjela što je izdavaču prenio poruku, a traženi je pečat poslao u Turin. U vezi sa sazivom Banske konferencije u siječnju 1865. Kvaterniku je uspjelo ispovesti obećanje talijanske vlade da će financirati njegovu brošuru koja bi kompromitirala provladine učesnike Banske konferencije i analizirala političku situaciju u Hrvatskoj. Za Kvaternika su tisak brošure i uopće njeno slanje u domovinu značili velik tehnički problem. Stoga je ponovo računao na Fričevu pomoć, jer je on mogao Kvaternikov spis tajno poslati i redakcijama čeških listova. Mada do ostvarenja ove akcije nije došlo, spomenuta epizoda dokazuje da je Frič u Kvaternikovim revolucionarnim planovima zadržao važno mjesto. Na kraju, rasplinule su se i Kvaternikove nade koje je polagao u djelovanje Rakijaša. Rakijaš, naime, nije uspio u svojoj antiaustrijskoj agitaciji i bio je na kraju zatvoren od austrijskih vlasti.¹³ Upravo u to vrijeme kada više nije mogao računati na brzi tok revolucionarne akcije u Hrvatskoj, Kvaternik pokušava u lipnju 1865. uspostaviti neposrednu suradnju sa češkim novinama *Národní listy*. Njihovim posredstvom je kanio steći simpatije češke političke javnosti i pripremiti teren za svoj eventualni povratak u domovinu. Osobnost Kvaternika nije bila češkoj javnosti nepoznata. Ne uzmemo li u obzir njegov posjet Pragu na početku 1858, kada je uspio dobiti nekoliko preporuka za ruske službene krugove (naročito onu čuvenog »otkrivača« *Rukopisa V. Hánke*), češka je javnost bila dosta detaljno informirana o njegovoj aktivnosti u Hrvatskoj od 1861—1863. Tako su, npr., u veljači 1861. praški listovi *Čas* i *Národní listy* detaljno informirali o prvom svesku njegova djela »Politička razmatranja«, dok su Kvaternikovo djelo *Das historisch-diplomatische Verhältnis des Königreiches Kroatien zu der ungarischen St. Stephans Krone* Česi uvrstili iste godine među »najvažnija djela slavenske publicistike«, ističući u njemu osobito njegovu protumađarsku oštricu. (Uostalom, jedno poglavlje djela uputio je češkim zemljacima poznati hrvatski publicist i nekadašnji urednik *Südslawische Zeitung*, Josip Praus).¹⁴ I konačno, češki listovi pratili su Kvaternikovu djelatnost i na tlu hrvatskog zemaljskog

¹² V. LAPNP, FA.

¹³ Usp. Šesták, *Revoluční spolupráce*, 64—68. V. LAPNP, FA, E. Kvaternik — J. V. Frič, 24. XII 1864, 17. II 1865.

¹⁴ V. поближе *Čas*, 19. II 1861, 43; Od Sávy 15. II; tamtéž, 27. II, 6. III, 7. III 1861, 50, 56, 57; *Politické spisy* Eugena Kvaternika I-III; *Národní listy* (NL), 4. III, 6. III 1861, 63, 65; *Čas*, 14. III 1861, 63. Usp., npr., i *Čas*, 10. V 1861, 112; *Fysiognomie Horvátského sněmu* III; NL, 17. VII 1861, 194 i dr. Usp. Šesták, *Chorvatská otázka*, 48—49.

sabora, kasnije su donosili izvještaje o njegovim polemikama s protivnicima i zabilježili njegov odlazak u emigraciju.¹⁵ Počeci Kvaternikovih pokušaja da od novina *Národní listy* stvori svoju tribinu i u tom pravcu usmjeri političku liniju njihova uredništva, sežu duboko u 1864. godinu. To se odvijalo uz Fričevo učešće i njegovim posredstvom. Važna okolnost takva Kvaternikova nastojanja bio je veoma intenzivan interes koji je češki tisak pokazivao za hrvatsko i jugoslavensko pitanje uopće. Od samog početka poznanstva sa Fričem Kvaternik je redovito i pažljivo pratio sadržaj spomenutih novina. Na taj način ne samo da je imao izdašan, već nakon ukidanja *Pozora* zapravo i jedini dostupan i pouzdan izvor informacija o stanju u domovini. Kvaternik je vrlo često zapažao i prividne sitnice koje su po njegovu sudu otkrivale ispravan, odnosno neispravan stav Čeha prema hrvatskim zahtjevima. Tako je zapravo zauzeo stajalište prema pisanju čeških novina, a to znači praktički i prema stavu čitave češke buržoaske politike u pitanjima češko-hrvatskog, hrvatsko-srpskog, hrvatsko-talijanskog odnosa, a posebice u pitanju austrijske federacije i njena odnosa prema »službenoj« hrvatskoj politici. Prirodno je da se Kvaternik oštro suprostavljao bilo kakvom negativnom vrednovanju, ili omalovažavanju svoje političke aktivnosti. A s druge strane iskoristio je neke, za sebe povoljne, odjeke u češkim novinama kao argument koji je mogao učvrstiti njegove pozicije u pregovorima s talijanskim vladinim predstavnicima na prijelomu 1864—65.¹⁶

Naročito je oštro reagirao na članak »Slovanské ministerstvo« objavljen u *Národní listy* u prosincu 1864,¹⁷ u kojem se odrazila težnja Čeha za sporazumom i suradnjom s Mađarima oko priznanja teritorijalnog jedinstva i integriteta zemalja krune sv. Stjepana, a u duhu mađarskoga političkog programa. Uz veliko negodovanje Kvaternika, Česi su tu rezignirali i napustili ideju o ujedinjenju sa Slovacima. Važna tačka kojoj se Kvaternik u korespondenciji s Fričem neprekidno vraća, je pitanje hrvatsko-srpskih odnosa. Polazeći od svoje velikohrvatske ideje, Kvaternik je odlučno odbijao ono stajalište češke politike koje je priznavalo egzistenciju i potrebe srpske narodnosti u Trojednoj Kraljevini. Frič je osobno, na Kvaternikovu molbu, govorio o njegovim ogradama Juliju Grégru, vlasniku novina, u vrijeme njegova boravka u Parizu ljeti 1864. Svoju korespondenciju s Fričem i njegovu suradnju Kvaternik je najvjerojatnije kanio iskoristiti za neke vrste instrukciju namijenjenu redakciji. Zahtijevao je, npr., da *Národní listy*, za narodno crkveni sabor koji je upravo zasjedao u Srijemskim Karlovcima, ne upotrebljavaju atribut »srpski«, već »ilirski«, jer u njemu sudjeluju osim Srba i Rumunji i »pravoslavni Hrvati«. Iz njegove složene argumentacije proizlazi da tako postupa iz bojazni, za nj karakteristične, da u Schmerlingov Reichsrat ne uđu i Srbi. Tada bi vlada mogla ustvrditi da je i civilni dio Trojedne Kraljevine već djelomično zastupljen u Reichsratu. Frič nije dijelio Kvaternikove nazore.

¹⁵ Usp., npr., NL, 7, II, 17. VII, 17. XI 1861, 38, 194, 316; isto, 17. I, 9. III, 27. IV, 13. V 1862, 14, 58, 99, 112; isto, 28. VI 1863, 149; Čas. 9. VII, 16. VII 1861, 161, 167; Hlas, 13. I, 19. V, 15. IX 1862, 13, 138, 254; isto, 3. III, 4. VI, 15. VII 1863, 62, 153, 199.

¹⁶ Usp., npr., Dnevnik, 8. XII 1864; usp., npr., i 20. VIII 1864; usp. LAPNP, FA, E. Kvaternik — J. V. Friču, 9. VII 1865. Usp. Šesták, Revolučni varianti, 194—196 i d.

¹⁷ V. pblže NL, 20. XII 1864, 345: Slovanské ministerstvo.

Još prije njegova odlaska u Italiju, u proljeće 1864, pozivao ga je na umjerenost. Očito je da se s njim slagao i da ga je podupirao samo toliko, koliko se radilo o isticanju samobitnosti hrvatskog naroda i njegova prava na vlastitu državu.¹⁸

Kvaternik je, napokon, negodovao protiv bilo kakvog pojednostavljenog prikazivanja svoje političke djelatnosti u Hrvatskoj na stranicama češkog tiska. Neke vijesti o »stranci zanesenjaka Kvaternika« u izvještaju češkog lista *Hlas* sa zagrebačke gospodarsko-industrijske izložbe, primorale su ga da zamoli Friča za hitnu intervenciju u Češkoj koja bi govorila njemu u prilog i zaštitila ga od suda onih koje je smatrao »zaslijepljenim kreaturama gesammtinteresistah naših« i »vitezovima ludim federacije austrijske«. U rukopisu svoje neobjavljene brošure koju je pisao u veljači i ožujku 1865. Kvaternik, doduše, toplo preporuča budućim čitateljima »predivni češki časopis« *Národní listy*. Ali nada se da će kako njegova djelatnost tako i politika pravaša biti pravedno ocijenjene. Karakteristično je da prigovore protivnika o nereálnosti takve politike odbija s motivacijom da ni oni u praksi nisu dosada uspjeli. Austrofilsku federalističku politiku smatrao je »prokletom« i »naivnom« jer omogućuje dolazak novog Bacha. Prema njemu, Česi bi se trebali radije čvrsto držati ideje češke krune, kao i principa narodnosti. U češkoj federalističkoj politici Kvaternik je vidio jedan od izvora snage za Strossmayerovu stranku. Strahovao je na kraju da »mi Hrvati ostanemo i bez naše historično-legitimne nezavisnosti (kuda Štrossmayerovci ciljaju) i bez te lude federacije koju A(ustrija) nikad dozvoliti neće, jer je to gaženje sve legitimnosti...«. S toga gledišta Kvaternik bi bio voljan surađivati s hrvatskim mađaronima protiv centralističke vlade. Iz tih razloga se istodobno suprostavlja fuziji hrvatske narodno-liberalne stranke i unionističke stranke, pribojavajući se »dvostrukog robovanja« Beču i Pešti.¹⁹

U situaciji kada u Hrvatskoj plamti ogorčena borba i u toku su izbori za zemaljski sabor, kulminira i Kvaternikovo nastojanje da se poveže s praškim *Národní listy* i pokuša suradnju s njima. Dana 20. lipnja 1865. Kvaternik je ponudio dru Eduardu Grégru da će besplatno sudjelovati u njima svojim priložima. S pozivom na slavensku uzajamnost, Kvaternik je pisao hrvatski očekujući odgovor na češkom. U tim priložima Kvaternik je namjeravao razviti hrvatsko-češku politiku prema Ugarskoj, Austriji, Srbima i sl. Uz to je predložio način na koji bi *Národní listy* trebali pisati o izborima u Vojnoj krajini. 4. srpnja Kvaternik je posredstvom Friča urgirao Grégrov odgovor. On javlja Friču da je želio Grégru napose objasniti svoje stavove u pogledu »federacije austrijske koju svaki pošten Hrvat iz srca mrzi i prezire kao ubojstvo sve budućnosti bolje naše«. Tako bi Česi trebali saznati za »uzrok, zašto se poštena strana Hrvatah tomu prokletstvu ugiblje« i uvjeriti se da je politika te stranke »jedina koja može i budućnost Češke spasiti inače, nego li buncanje sa federacijom austrijskom, koja čini Čehe pred liberalnom Evropom, (da ne velim više), sumnjivimi...«. Prema Kvaternikovu mišljenju,

¹⁸ Usp. LAPNP, FA, E. Kvaternik — J. V. Friču, 21. IV 1864, 21. VII 1864, 12. VIII 1864, 19. VII 1865. Usp. поближе Šesták, Revoluční variantá, 195—196.

¹⁹ V. LAPNP, FA, E. Kvaternik — J. V. Friču, 13. IX 1864. V. Sveučilišna biblioteka u Zagrebu, Ost. E. Kvaternika, R 5953: »Glas«, pogl. IX.

Česi su trebali odustati od takve politike, jer ih je razočarala već 1848. godina i donijela koristi jedino njihovim ugnjetačima. Naposljetku, Kvaternik je želio opovrgnuti klevete koje su iz domovine zapljuskivale hrvatske antifederaliste.²⁰

Tek 15. srpnja primio je Kvaternik odgovor Julija Grégra koji je u njemu probudio nove nade. Grégr je, naime, prihvatio njegovu ponudu, unatoč tome — kako je napisao — »što je uvidio [...] da se naši politički stavovi u svemu ne slažu i da Vam je osobito dalek federalistički program češke narodne stranke, te se na kraju ne mogu suglasiti s Vašim sudom, ponešto i suviše ostrim, spram Srba«. Kvaternikove misli u vezi s izborima u Vojnoj Krajini već su se našle u *Národní listy*.²¹ Kvaternik stječe dojam da se pred njim otvara put političke afirmacije i on taj pozitivan preokret pripisuje Fričevoj intervenciji. Tako 20. srpnja, pun nade, šalje redakciji prvi opširan članak o hrvatskom pitanju, a u privatnom priloženom pismu Grégru kritizira pogrešno stajalište čeških federalista.²² Sve je, međutim, ostalo na formalnom pristanku za Kvaternikovu suradnju. Njegov članak nije bio tiskan. Razlozi tome mogu se lako dokučiti. Ako izostavimo razlike u shvaćanju hrvatsko-srpskih odnosa, Kvaternik je redakciji nuđao antifederalističke ideje koje stoje u oštroj opreci prema principima češke buržoaske politike, čiju je jednu od glavnih tribina predstavljao upravo Grégrov list. Buržoaski revolucionar Kvaternik pojavljuje se kao rušitelj Austrije, a njegova »austrijska« politika iz 1865. (kao i ona iz 1860.) znači u biti jedno te isto. Posljedice Kvaternikove »dobro shvaćene, dosljedno i promišljeno vođene češko-hrvatske politike« u stvarnosti su predstavljale poricanje austrofederalizma i negaciju austroslavističke koncepcije putem stvaranja samostalnih državnih formacija — prije svega hrvatske, češke i ugarske »krune«. Negativan rezultat Kvaternikova pokušaja da surađuje s češkim novinama dokazuje da se nesuglasice između buržoaskog revolucionara Kvaternika i »vitezova lude austrijske federacije«, iako »mladočeškog« karaktera, nisu mogle premostiti.

U prosincu 1865. Kvaternik nije propustio informirati Friča o svojoj namjeri da se vrati u domovinu. U opširnem pismu od 12. prosinca povlači uz to i neku bilancu svoga dva i pol godišnjeg boravka u inozemstvu. Smisao ovog, po svojoj vanjštini uzaludnog nastojanja u emigraciji, nalazi u velikoj moralnoj pobjedi: sada hrvatski narod oštro osuđuje one protiv kojih je Kvaternik još 1863. pošao u boj. Zaslugu što je taj trenutak dočekao kao politički emigrant pripisuje Friču, kojem ostaje »velikim dužnikom«.²³

Ali, već nakon petnaestodnevnog boravka kod kuće austrijske vlasti ponovo su Kvaternika prognale iz Hrvatske. Po svom povratku u Italiju Kvaternik se smjestio u Bresciji, ali ništa mu drugo ne preostaje osim iščekivanja pažljivog promatrača i komentatora političkih događaja u Hrvatskoj, Monarhiji i cijeloj Evropi. Prazninu u izvorima o važnom razdoblju Kvaternikove dje-

²⁰ V. Dnevnik, 20. VI 1865; v. LAPNP, FA, E. Kvaternik — J. V. Friču, 4. VII 1865.

²¹ Original Grégrova dopisa uložen je u Kvaternikov Dnevnik. Kvaternikovi prijedlozi iskorišteni su u članku NL »Volby v Záhřebě« (27. VI 1865, 114).

²² Usp. pobježe Dnevnik, 16—20. VII 1865; usp. osobito LAPNP, FA, E. Kvaternik — J. V. Friču, 12. XII 1865. (Text Kvaternikova članka nije se sačuvao.)

²³ V. LAPNP, FA, E. Kvaternik — J. V. Friču, 12. XII 1865.

latnosti u vezi s porastom austrijsko-pruskog konflikta ispunjavaju donekle njegovi komentari bogatih izvadaka iz spomenutih čeških novina koje mu je iz Pariza susretljivo slao Frič u siječnju i veljači 1866. U svojim bilješkama i komentarima Kvaternik je najveću pažnju posvetio dramatičnim pregovorima o primanju adrese u Hrvatskom saboru. On oštro osuđuje nacrt Račkoga i kritizira njezino povoljno prihvaćanje u praškim novinama. Kurioznu situaciju oko glasanja za adresu ocjenjuje kao dogovorenu komediju, a zasjedanje Hrvatskog sabora smatra nelegalnim. U očekivanju sukoba između Austrije i Pruske pojavljuje se u Kvaternikovim razmišljanjima nov element bojazni od priznavanja zajedničkih poslova Hrvatske i Monarhije, motiviran strahovanjem radi nekog oblika zavisnosti Trojedne Kraljevine od Njemačkog Saveza.²⁴ Iz korespondencije s Fričem doznajemo u grubim crtama za, još uvijek malo poznatu, Kvaternikovu političku aktivnost u Italiji u prvoj polovini 1866. Kvaternik se doduše bio povezao s državnim sekretarom Ceruttijem i s Garibaldijevim povjerenikom majorom Cucchijem. Nedugo prije izbijanja rata, te su veze bile prekinute. Kvaternik je, dakako, svim sredstvima nastojao da ispliva iz nedobrovoljne izolacije i neželjene pasivnosti. Između ostalog, neposredno prije pruske okupacije Praga, napisao je nakon pola godine pismo Friču, tražeći njegovim posredstvom mogućnost sudjelovanja u protuaustrijskoj akciji. Njegova pretpostavka da će Frič iskoristiti priliku koju je donosio rat Pruske protiv Austrije bila je ispravna. Frič je smjesta odgovorio i tako je pismeni kontakt bio obnovljen. Primjećuje se da Kvaternik u svojoj korespondenciji s Fričem u to vrijeme pored ostaloga razrađuje napose češki aspekt svoje teorije sistema, uključuje češko pitanje u široki evropski kontekst u tzv. francusko-poljsko-hrvatskom sistemu i na taj način dopunjuje svoju promemoriju Jérômeu Napoleonu od svibnja 1864.²⁵

U to vrijeme Frič surađuje s mađarskim generalom Klapkom a njegovim posredstvom i s Bismarckovom politikom. Vjerojatno je Klapka upozorio Bismarcka na Friča kao na pogodnog autora pripremane pruske proklamacije češkom stanovništvu i informatora o situaciji u Češkoj. Poznati pruski proglas stanovništvu »slavne češke kraljevine«, u kojem je čak bila naznačena mogućnost zadovoljenja čeških narodnih zahtjeva, vjerojatno je sastavio ili barem preveo na češki upravo Frič. On dolazi 20. srpnja 1866. u redakciju mladočeškog organa te pregovara s Julijem Grégrom i Karlom Sladkovským o sudjelovanju Čeha u protuaustrijskoj borbi na strani Pruske. Ali je tu odbijen. Nakon toga dolazi do savjetovanja između Friča i pripadnika radikalne grupe okupljene oko grofa Rudolfa Thurn-Taxisa, u toku kojeg je bila prihvaćena njegova politička koncepcija: formiranje nezavisne i neutralne češke kraljevine na čelu s najmlađim sinom talijanskog vladara, princem Tomom. Takva državna tvorevina trebala bi postati sastavni dio šire federacije, izgrađene na ruševinama Habsburške Monarhije. Međutim, jedinim praktičnim rezultatom planirane akcije čeških radikala treba smatrati izdavanje brošure Antonína Kotníka *Pláč koruny české*. Ova brošura, koju je Frič korigirao, sadrži poli-

²⁴ V. Sveučilišna biblioteka u Zagrebu, Ost. E. Kvaternika, »Bilješke i izvadci iz Narod. listov«. Usp. pobliže Šesták, Revoluční varianta, 201.

²⁵ Usp. LAPNP, FA, E. Kvaternik — J. V. Friču, 30. VI 1866, 13. VII 1866, 11. X 1866. Usp. Šesták, Revoluční varianta, 201—202.

tički problem najradikalnijih snaga u tadašnjem češkom političkom životu: program uništenja Habsburške Monarhije i odbacivanje principa tadašnje češke buržoasko-liberalne politike, austroslavizma i austrofederalizma. Ozbiljan nedostatak toga političkog programa leži u tome što se u njemu ne govori o revoluciji, već samo o »javnoj izjavi češkog naroda« evropskoj javnosti. I na kraju, odluka o sudbini češkog naroda gubi se u toj brošuri u maglovitoj daljini, predviđajući »vrijenje unutar Austrije« koje će sigurno dovesti do njena kraja.²⁶

Kao crvena nit Kvaternikovih razmatranja u njegovoj korespondenciji s Fričem provlači se pretpostavka da će žarko željeni poraz Austrije od »slavnih pruskih vojnika« postati neposredan uzrok njezina raspada i početak oslobođanja potlačenih naroda Habsburške Monarhije. S tog stajališta Kvaternik pozdravlja Fričevu suradnju s Prusima, ali uz to osuđuje i njegovu prekomjernu ovisnost o pruskoj politici. »Njemačko-mađarsko-češka kombinacija«, koju je Frič odabrao, pogrešna je prema Kvaterniku i zato što Češku povezuje s njezinim »prirodnim neprijateljima«. Fričeva suradnja s Nijemcima može se opravdati samo u slučaju ako Frič želi iskoristiti njihovu materijalnu i političku moć »da baci sjeme revolucionarnoga duha u svoj narod proti obćem dušmanu«, i ako će moći reći: »Magyar i Švaba misliše mene nakuriti sudjelovanjem českim... i nakurih jih ja, Čeh...«. U obratnom slučaju Česima prijeti opasnost da postanu »marionete« u rukama moćnika. Kvaternik ni u kojem slučaju ne očekuje odluku o sudbini slavenskih naroda iz Berlina, ovisnog o Rusiji, koja neće dopustiti stvaranje samostalne češke države kraj podjarmljenih Poljaka, već iz Pariza i od iskrcavanja francuske vojske. Jedino Francuska Napoleona III može biti »oslobodilac Slavena na Soči i Labi«, a nikako Bismarckova Prusija. Frič je taj Kvaternikov nazor trebao bez otezanja prenijeti na kompetentna mjesta u Pariz.

Tadašnja situacija u češkoj politici nije se Kvaterniku činila ružičastom. Mislio je, naime, da su Česi propustili veliku priliku upravo tada kada se nisu odrekli svoje »proklete« i »stupidne« politike zajedničkih poslova, kako je to prije godinu dana predlagao Grégu. Tada je Kvaternik kanio u njegovu listu razviti takvu politiku koja bi računala sa svakom eventualnošću. »Ali češki liberalci volili su izdajice hrvatske u zvijezde kovati a narodnu nezavisnosti stranku (tj. Stranku prava; *M.Š.*), ovim na korist i žrtvu, ruglu i smijehu izlagati.«²⁷ »Igrali bi danas Česi posve drugu rolu nego ju igraju«, piše Kvaternik, »kad bi bili povelili se za politikom bar kakvu Magyari vodiše, tj. bezobzirno na Austriju, braneći nezavisnost češke krune, proklinjuć pako svako solidarstvo s Carstvom austrijskim. Kad bi to bila politika dosljedna českoga naroda tamo od danah Solferina: ja držim, da bi danas Prusi bili politikom i proti svojoj volji prisiljeni češki narod u smislu njegove buduće nezavisnosti od Austrije upotrebiti, gonjeni na to tajnom Napoleonovom politikom«. Neposredno nakon stupanja na češko tlo Prusi bi proglasili rekonstituciju i nezavisnost češke krune. Unatoč tome što sadašnja češka politika veže ruke i Napoleonu i Bismarcku, Kvaternik je uvjeren da će se Napoleon III

²⁶ Usp. поближе Šesták, *Revoluční varianta*, 205—207.

²⁷ V. LAPNP, FA, E. Kvaternik — J. V. Friču, 30. VI 1866.

prilikom goleme pregradnje Evrope koja predstoji, založiti svim silama za »rekonstituciju češke kraljevine u njenim najširim granicama«. Bez toga se, prema mišljenju Kvaternika, ne može obnoviti niti Poljska kraljevina. Pariz ne može dopustiti da se zanemare katolički Slaveni, jer bi u tom slučaju pravoslavna Rusija postala njihovim prirodnim utočištem. Obnovljena češka kraljevina bi prema Kvaternikovoj koncepciji morala unutar svojih »najširih granica« uključivati i Slovake. Kvaternik se oštro suprotstavlja tadašnjoj politici čeških vođa koji se odriču Slovaka u interesu zbliženja s Mađarima. »Kako bi izgledala češka kraljevina bez Slovaka?«, pita Kvaternik i dokazuje neophodnost češko-slovačkog državnog jedinstva, napose iz geopolitičkih i ekonomskih razloga. Češka kraljevina može postati zaista »evropska država« tek uz pomoć Slovaka: Slovaci će, naime, s jedne strane paralizirati češke Njemce, a s druge će strane Česi njihovim posredstvom doprijeti do Dunava, a njime do Crnog mora, i na taj način će sebi osigurati prođu za svoje proizvode na Istoku.²⁸

U korespondenciji, koja nam služi kao izvor, možemo naći i odjek Fričeva strahovanja za sudbinu svoga političkog programa u Češkoj. Očito je da je Frič bio veoma svjestan kakve će sve prepreke morati kod kuće savladati njegova politika »alijanse sa Prusima«. Kvaterniku se pak čini da Frič vidi situaciju u domovini isuviše crno. Prema njegovoj ocjeni Frič će pronaći dovoljan broj pristaša u trenutku kad u inozemstvu, zajedno sa svojim bratom (sic), »hrabro istakne zastavu nezavisnosti češke krune«. Ako tako postupi, postat će onaj vođa kojega za sada uzalud traži u redovima »mlađe generacije« čeških političara. Kvaternik smatra da Frič ne može očekivati isuviše veliko razumijevanje češke omladine sve doklegod je ona sasvim sputana i onemogućena idejom austrijske federacije. Pri tom navodi primjer slične situacije u Hrvatskoj: »Vidite mladež hrvatsku; kad nebi bilo infamne izdaje Strossmayerove, podupiran češkimi federalisti (sic), danas bi sva bila za politiku nas nekotijih mlađih ljudi koji smo uspjeli g. 1861 proizvesti zaključak: Kraljevstvo hrvatsko nepriznaje gesamtinteressih s Austrijom; a i uzprkos Štrossmayerovih infamijah neka danas zauzme koji tuđinac našu zemlju ja Vam jamčim, osim ako je došo kao naš neprijatelj, da će se za njegovimi leđi podići sav naš narod na oružje...«. Mase hrvatskog i češkog naroda poštene su — tek njihove dosadašnje vođe jesu »kukavice«. Ako Frič želi uspjeti, mora se pridržavati ove ključne Kvaternikove instrukcije: »Nedvojite dakle, no spojite Vaše narodno pitanje... s hrvatskim na Adriatiku, a s rumunjskim na Dunavu..., s poljskim na Baltiku i Visli: pa ćete vidjeti neće li Napoleonidi razumjeti takovu politiku, koja uzimlje izpod upliva ruskoga od 35—40 milionih dušah, da šutim o Bugarih i Srbih, koje bi također takova politika povelu u krug naše gravitacije...«. ²⁹ »Neima za nas spasa no putom«, nastavlja Kvaternik, »kako ga ja u mémoiru Napoleonidom podanim i Vaclavu (tj. Przybylskom 1864.) označih; taj put vodi od nas doli k Vam gori...«. Zato je neophodno potrebno da i Kvaternik ima udjela u bilo kojoj protuaustrijskoj akciji. Jer ponovo je »došao odgovarajući trenutak djelovati posredništvom Hrvata«, i jer tek njegovo sudjelovanje i uvažavanje njegove političke koncepcije osigurava uspjeh

²⁸ V. isto, 13. VII 1866.

²⁹ V. isto.

čitave akcije. Zatim Kvaternik moli Friča da njegovu koncepciju prenese kako u Pariz tako i generalu Klapki, te da mu omogući njegovo ponovno uključenje u protuaustrijsku frontu.³⁰

Kvaternik je i ujesen 1866. bio uvjeren da niti »najnovija Villafranca« to jest praški mir između Austrije i Pruske ne će spriječiti golemu konflagraciju u Evropi, od koje je očekivao poželjnu priliku za provođenje svojih revolucionarnih planova. Prema mišljenju Kvaternika, njemačko pitanje nužno postaje evropski problem, a dozrijeva i istočno pitanje. Osim toga, on pogrešno pretpostavlja da Beč neće popustiti Mađarima i već zato očekuje u proljeće 1867. novi rat. Kvaternik je već potpuno svjestan toga da je talijanska vlada u svojim protuaustrijskim planovima namjerno zaobišla njegovu ličnost i revolucionarnu koncepciju, i sa stanovitim zadovoljstvom konstatira neuspjeh talijanske armije, u kojima je, kako misli, imalo svoj udio i neobaziranje na njegov politički program. Kvaternik odbija bilo kakvu »srpsku« varijantu protuaustrijske akcije, čiju je nesvršishodnost, prema njegovu mišljenju, nedavni rat jasno pokazao. U tom smislu osuđuje i članke svoga bivšeg suradnika iz 1864. Z. Miłkowskog, koji je upravo u Srbima vidio značajan protuaustrijski element. Ozbiljnim nedostatkom brošure »Pláč koruny české« koju mu je — kao i članke Miłkowskog — Frič poslao, smatra Kvaternik upravo činjenicu da su u njoj kao saveznici Čeha neposredno spomenuti samo Mađari i Srbi. Inače, cjelokupni protuaustrijski ton brošure potpuno odobrava. Ipak, ostaje pri čvrstom uvjerenju o jedinoj ispravnoj i uspješnoj političkoj koncepciji — o federaciji češke i hrvatske krune, u čijem stvaranju bi osobno sudjelovao, rame uz rame s Fričem, bilo perom, bilo mačem.

Kvaternik je akciju mađarske emigracije za vrijeme prusko-austrijskog rata smatrao neuspjelom i mislio je da sada Mađari moraju, uz ostalo, revalorizirati i hrvatski aspekt svoje protuaustrijske politike. Kao što je prije spomenuto, računao je s novim ratom i pretpostavljao da je došlo vrijeme za obnovu njegovih veza s mađarskom emigracijom. U listopadu i studenom 1866. obratio se zato ponovo Friču, kako bi njegovim posredstvom stupio u vezu sa generalom Klapkom, a eventualno i s poljskom emigracijom. On upoznaje Friča i Klapku s idejom zajedničke češko-mađarsko-hrvatske akcije, koja bi se, po njegovu sudu, održala i bez tuđe pomoći; govori o savezu i o mogućnosti stvaranja svojevrsnog revolucionarnog triumvirata Klapka-Frič-Kvaternik, dokazuje neophodnost povezivanja mađarske emigracije s češkim i hrvatskim narodnim pokretom. Voljan je da s Fričem i Klapkom pobliže razradi plan čitave akcije, koja bi u Hrvatskoj s uspjehom mogla započeti već potkraj travnja 1867. »Upliv osobni i politički Klapke dao bi pokret stvari, a ja bi mu dao mojimi sredstvi i meni poznatimi putevi dušu i život. Vi bi u harmoniji s našimi gibanji priveli pokret česki.« »A svi gledajmo u Napoleona kao zviezdu brodarah«.³¹

Kvaternikovo nastojanje da probije obruč političke izolacije imalo je, dakako, i svoje sasvim prozaične razloge; on je već niz mjeseci živio u materijalnoj oskudici. Očito je da je upravo mjesec listopad 1866. bio za nj kritičan,

³⁰ V. isto, 31. VIII 1866.

³¹ V. pobliže LAPNP, FA, E. Kvaternik — J. V. Friču, 11. X 1866, 9. XI 1866. Usp. pobliže Šesták, Revolučni varijanta, 208—210.

jer se on koristi Fričevom prijateljskom naklonošću i traži od njega da mu isposluje premještaj u Pariz i pomogne mu pronaći zaposlenje u novinarstvu, na pr. u listu *Opinion Nationale* ili *Liberté*. Inače je bio spreman zadovoljiti se i skromnim iznosom i ostati u Italiji, »bliže centru« buduće revolucionarne akcije na tlu Hrvatske. Neskromnost Kvaternikovih zahtjeva prema Friču izvire vjerojatno iz suviše optimističkog tona u nekim pasusima Fričeve korespondencije. Kvaternik je upoznat sa činjenicom da je Frič u bliskim odnosima sa generalom Klapkom; Frič mu šalje primjerak brošure »Pláč koruny české«, koju je, na Kvaternikovo zaprepaštenje uspio izdati u nakladi od 20.000 primjeraka (sic!) i proširiti u Češkoj; piše da su mu otvorene stranice francuskih, njemačkih, engleskih i poljskih novina. Odaje mu kako je u vrijeme Kvaternikove najveće neimaštine i prisilnog mirovanja putovao u London. Njegove pretjerano samouvjerene riječi (»preuzeti ću uzde naše narodne stranke od nove godine u svoje ruke; ja sam gospodar situacije«) — zasigurno su poticale u Kvaterniku uvjerenje da Frič, u usporedbi s njime, raspolaže znatnim političkim i materijalnim sredstvima. Ali je Fričeva situacija bila neusporedivo lošija. Financijski je bio u to vrijeme potpuno ovisan o Klapki i o svojoj žurnalističkoj i publicističkoj djelatnosti, a ni na političkom polju nije zapravo uspio. Zbog toga je Kvaternik na svoje pismo od 11. listopada i urgenciju od 9. studenog primio (18. studenog) potišteni odgovor: Frič ga upućuje na generala Klapku s tim da mu osobno nikako ne može pomoći.³² Tako je praktički završila politička suradnja između Kvaternika i Friča, odnosno, srušile se Kvaternikove nade da će se posredstvom J. V. Friča povezati s konspirativnom međunarodnom protuaustrijskom mrežom. Od tada su sudbine ove dvojice emigranata pošle različitim putovima.

* * * *

Buržoasko-revolucionarna varijanta rješenja češkog i hrvatskog pitanja temeljito se razlikovala od buržoasko-liberalne varijante, napose proklamiranjem revolucionarnih, nelegalnih metoda i isticanjem državne samostalnosti češkog i hrvatskog naroda. U 60-im godinama XIX stoljeća došla je do snažnog izražaja nerealnost i utopističnost nastojanja za stvaranjem samostalne češke i hrvatske države, kao i planova koji su računali s nastankom dunavske ili srednjoevropske federacije. Međutim, slično ovim — prema mišljenju mnogih suvremenika — »fantastičnim« koncepcijama nije uspjela ni »realna« buržoasko-liberalna varijanta koja je polazila sa stajališta austrofederalizma i držala se historijsko-pravnih zasada. Sa gledišta rezultata i konačne realizacije obje su varijante bile podjednako neuspješne. Bili su to, međutim, organski dijelovi češke i hrvatske buržoaske politike i kao takvi imali su svoje povijesno opravdanje.

Iz rukopisa prevela Renata Rehor

³² V. isto; usp. J. V. Frič, *Paměti III*, Praha 1963, 175; v. i. *Dnevnik*, 18. XI 1866. — Poblíže o hrvatsko-češkoj suradnji u 60-tim godinama v. M. Šesták, *Chorvatská otázka v české politice 1860—1864*, *Československý časopis historický* 1972, br. 1, 39 i d.; isti, *Chorvatská a česká politika v letech 1865—1866*, na i. mj., br. 3, 309 i d.).

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb